

Ярослав Петруненко,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарського права і

процесу Національного університету

«Одеська юридична академія»

УДК 346.52:346.2

Характеристика форм та видів державного кредитування суб'єктів господарювання

До засобів забезпечення ефективного використання державних коштів належить, у тому числі, й державне кредитування суб'єктів господарювання, яке може здійснюватися у різних формах. Даний господарсько-правовий засіб характеризується особливою процедурою, встановленням специфічних умов та підстав застосування. При цьому, особливості даного засобу головним чином обумовлюються різноманітністю форм та видів державного кредитування, яке, у тому числі і як один з інструментів державної підтримки суб'єктів господарювання, має бути результативним, відповідати реальним потребам суб'єктів господарювання і забезпечувати ефективне використання державних коштів. Отже, для визначення особливостей державного кредитування як господарсько-правового засобу забезпечення ефективного використання державних коштів необхідно здійснити науково-правову характеристику різних видів та форм його застосування.

Окремих питань державної підтримки суб'єктів господарювання в цілому та державного кредитування зокрема у своїх працях торкалися такі науковці, як В. С. Белих, З. С. Варналій, Ю. А. Ведерніков, О. М.

Вінник, О. П. Віхров, Є. П. Губін, Т. С. Гудіма, В. В. Добровольська, М. О. Єгорова, Д. О. Жмуліна, О. П. Загнітко, Д. В. Задихайло, Г. Л. Знаменський, А. М. Ісаян, О. Е. Ліллемяе, Д. В. Лічак, І. М. Маленька, В. К. Малолітнева, В. К. Мамутов, О. С. Москвічова, Т. В. Некрасова, В. І. Оспішева, Д. А. Петров, Т. А. Піхняк, О. П. Подцерковний, Я. В. Рогінська, Н. О. Саніахметова, Д. В. Слинько, Г. В. Смолин, О. І. Стирська, І. В. Труш, В. А. Устименко, М. Л. Шинкар, В. С. Щербина, О. Х. Юлдашев, І. М. Ямкова та інші. Однак, у науці господарського права відсутні комплексні дослідження проблематики, присвяченої визначенню форм та видів державного кредитування суб'єктів господарювання як одного із непрямих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, що підтверджує важливість проведення наукових розвідок у даній сфері і обумовлює актуальність представленої наукової статті.

Метою статті є здійснення науково-правової характеристики форм та видів державного кредитування суб'єктів господарювання як непрямого засобу забезпечення ефективно-

го використання державних коштів. Для досягнення поставленої мети представляється необхідним виконати такі завдання: виокремити різні форми та види державного кредитування суб'єктів господарювання; надати їх характеристику та визначити особливості, підстави та умови застосування; розробити пропозиції щодо напрямів удосконалення механізму здійснення державного кредитування суб'єктів господарювання.

Детальний аналіз актів національного законодавства [2, 3, 4] дозволяє виокремити такі головні види державного кредитування суб'єктів господарювання: 1) кредитування державних підприємств, тобто суб'єктів господарювання державної форми власності, а також інших підприємств, які мають важливе стратегічне значення; 2) кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва; 3) кредитування сільськогосподарських товаровиробників та інших суб'єктів господарювання, що займаються сільськогосподарською діяльністю; 4) кредитування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. При цьому, формами державного кредитування є: виділення бюджетних коштів для фінансування суб'єктів господарювання на умовах повернення, платності, строковості; компенсація за рахунок коштів державного бюджету частини кредитної заборгованості суб'єкта господарювання в порядку, визначеному законом тощо.

Охарактеризуємо означені види та форми державного кредитування суб'єктів господарювання.

Наприклад, що стосується кредитування державних підприємств, то правовою основою цієї діяльності є ГК України [1], Порядок погодження залучення державними підприємствами, у тому числі господарськими товариствами (крім банків), у статутному капіталі яких 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв) належать державі, кредитів (позик), надання гарантій або поруки за такими зобов'язаннями, затверджений Пос-

тановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 2011 р. № 809 [5], Положення про державне кредитування будов і об'єктів виробничого призначення, затверджене спільним Наказом Міністерства фінансів України та Міністерства економіки України від 15 листопада 1995 р. № 178/170 [6].

Зокрема, відповідно до Положення про державне кредитування будов і об'єктів виробничого призначення [6], державне кредитування будов і об'єктів виробничого призначення здійснюється через міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, які у свою чергу виділяють кредитні кошти підприємствам державної або іншої форми власності, які мають стратегічно важливе значення, на цілі фінансування будівництва об'єктів виробничого призначення або з метою технічного переоснащення відповідних підприємств. Даний вид кредитування належить до так званих інвестиційних державних кредитів.

Підставою виникнення кредитних правовідносин є договір. Зазвичай, у кредитному договорі відповідно до ГК України [1] визначаються мета, сума і строк кредиту, умови і порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту. Проте, у разі, якщо позичальником виступає державне підприємство, то до змісту кредитного договору та процесу його укладення висуваються особливі вимоги. Зокрема, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 червня 2011 р. № 809 [5], залучення державним підприємством кредиту (позики), надання гарантій або поруки за таким зобов'язанням погоджується: Міністерством фінансів України – щодо внутрішніх довгострокових (більше одного року) та зовнішніх кредитів (позик); органом виконавчої влади, який здійснює функції управління державною влас-

ністю, – щодо внутрішніх коротко-строкових (до одного року) кредитів (позик).

Що стосується суб'єктів господарювання інших форм власності, то державне кредитування надається їм за умови, що вони здійснюють діяльність у пріоритетних сферах економіки.

У 1995 р. було прийнято Концепцію регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки (була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 01 червня 1995 р. № 384) [7]. Відповідно до положень цієї Концепції [7], першочерговими напрямками пріоритетного інвестування є: розвиток паливно-енергетичного комплексу і впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій; соціальна сфера, розширення і нарощування обсягів виробництва товарів широкого вжитку та послуг для населення, а також конкурентоспроможної продукції, що поставляється на експорт; розвиток агропромислового комплексу; прискорення розвитку медичної та мікробіологічної промисловості; подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

Кредитування суб'єктів господарювання за рахунок коштів державного бюджету здійснюється на конкурсній основі, що з-поміж іншого має також забезпечувати ефективне їх використання. Для участі у такому конкурсі суб'єкти господарювання подають інвестиційні проекти виробничого призначення, які оцінюються за певними критеріями.

Згідно Положення про оцінку та конкурсний відбір Міністерством аграрної політики запропонованих суб'єктами господарської діяльності інвестиційних проектів, що передбачають залучення коштів державного бюджету [8], критеріями оцінки та відбору запропонованих суб'єктами господарської діяльності інвестиційних проектів виробничого призначення мають бути: відповідність проекту стратегії економічного і соціального розвитку та пріоритетним

напрямам структурної перебудови економіки; фінансово-економічні показники ефективності (чиста теперішня вартість, індекс дохідності, внутрішня норма рентабельності, технічний рівень нових виробничих фондів, термін окупності); рівень використання місцевих матеріальних та трудових ресурсів; відповідність вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних, енергозберігаючих та інших норм, установлених законодавством; фінансово-економічний стан суб'єкта господарської діяльності. Додатковими критеріями оцінки та відбору інвестиційних проектів виробничого призначення є: супроводження інвестиції впровадженням ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій; сприяння інвестицій створенню нових робочих місць, особливо в регіонах з напруженим ринком праці; виробнича потужність та структура майбутнього виробництва, асортимент та обсяги ресурсів, що будуть для нього використані; результати маркетингових досліджень; оцінка фінансових ризиків проекту; показник ліквідності проекту; технічні основи організації майбутнього виробництва (технологія та устаткування); наявність необхідних для реалізації проекту ліцензій із зазначенням виду діяльності. Відбір інвестиційних проектів невиробничого призначення здійснюється з урахуванням фактичної забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури на одного мешканця сільського населеного пункту даного регіону порівняно зі статистичними загальнодержавними показниками та рівнем зношеності матеріальної бази існуючих об'єктів.

Порядок та механізм конкурсного відбору суб'єктів господарювання, які можуть претендувати на отримання державного кредиту, чітко не визначений законодавством України. Зважаючи на те, що державне кредитування являє собою особливий вид діяльності, який відрізняється механізмом та процедурою здійснення, більш доцільно врегулювати відпові-

дний вид правовідносин на законодавчому рівні шляхом прийняття спеціального Закону України «Про державне кредитування».

Наступним видом є державне кредитування малого та середнього підприємництва. Так, відповідно до ст. 16 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [2], основними видами фінансової державної підтримки, зокрема, тієї, що надається у формі державного кредиту, є: 1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва; 4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій.

Отже, як видно з наведеного переліку, державне кредитування суб'єктів малого і середнього підприємництва може здійснюватися, як у формі прямого виділення державою кредитних коштів, що, як правило, спрямовуються на закупівлю обладнання, інших капіталовкладень, так і у формі непрямого кредитування – компенсації частини відсотків, надання державної поруки тощо.

Проведений аналіз положень Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [2] дозволяє зробити висновок, що в ньому визначені загальні правові засади кредитування суб'єктів малого і середнього підприємництва, конкретні ж його обсяги, умови та підстави визначаються програмно-цільовим методом, тобто у цільових державних програмах підтримки суб'єктів господарювання, що цілком відповідає світовій практиці.

При цьому, деякі науковці цілком справедливо звертають увагу на те, що пріоритетне значення повинно надаватися непрямым формам державного кредитування, що дозволить оптимально узгодити державні інтереси та інтереси суб'єктів господарювання. Зокрема, на думку Т. А. Піхняк, активізувати процес кредитування малих підприємств можна лише шляхом узгодження інтересів кредиторів та позичальників за такими напрямками: удосконалення правового поля; стимулювання банків до надання позик підприємствам малого бізнесу через надання державних гарантій повернення позик, звільнення від податків коштів, спрямованих на кредитування малого підприємництва або спрямованих на кредитування пріоритетних, але ризикових сфер підприємницької діяльності (інновації), зниження нормативу резервування для банків, що кредитують малий бізнес [9, с. 237].

Ще одним видом державного кредитування є надання кредитної підтримки суб'єктам сільськогосподарської діяльності відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [3]. Власне, ст. 13.1 цього Закону [3] передбачається фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів. Здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті. У свою чергу, компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу.

Тобто, як видно, Законом України «Про державну підтримку сільсь-

кого господарства України» [3] визначено дві форми державного кредитування сільськогосподарських товаровиробників та інших суб'єктів господарювання, що займаються сільськогосподарською діяльністю, – це здешевлення кредитів та компенсація за рахунок державного бюджету лізингових платежів. Як правило, предметом лізингових договорів, які укладаються за участю сільськогосподарських товаровиробників, виступає спеціалізована техніка, інше сільськогосподарське обладнання тощо. При цьому, як і інші форми державного кредитування, кредитна субсидія та/або компенсація лізингових платежів надаються на конкурсній основі за кредитами, залученими в поточному році, перехідними кредитами, залученими у попередні роки, та/або договорами фінансового лізингу поточного чи попередніх років.

Особливим видом державного кредитування в Україні є кредитування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Відповідно до положень ст. 14 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [4], державне кредитування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та гарантування державою комерційних кредитів, що надаються цим суб'єктам, в Україні здійснюються через банк для зовнішньоекономічної діяльності України та інші уповноважені банки. Умови державного кредитування та гарантування державою комерційних кредитів визначаються кредитними угодами (договорами), що укладаються між відповідними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та банком для зовнішньоекономічної діяльності України.

На підставі аналізу норм Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [4] можна виділити такі основні умови та підстави державного кредитування в цій сфері: 1) прийняття рішення банком для зовнішньоекономічної діяльності України про надання державних кредитів та гарантій у діючій на території України валюті та в іноземній валюті у

місячний строк з дня подання заявки суб'єктом господарювання; 2) попереднє визначення лімітів державного кредитування зовнішньоекономічної діяльності за поданням суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, у межах яких уповноважений банк може приймати рішення про державне кредитування; 3) проведення попередньої експертної оцінки техніко-економічного обґрунтування об'єкта кредитування та умов окупності кредитів; 4) розмір державного кредиту (державної гарантії комерційного кредиту), одному суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності протягом одного року, не може перевищувати 5 процентів від відповідних річних лімітів державного кредитування зовнішньоекономічних операцій.

Підсумовуючи викладене, представляється можливим сформулювати наступні узагальнюючі висновки. Державне кредитування є особливим, непрямим за своєю природою, господарсько-правовим засобом забезпечення ефективного використання державних коштів. Аналіз положень чинного законодавства України дозволяє виокремити такі головні види державного кредитування суб'єктів господарювання: 1) кредитування державних підприємств, тобто суб'єктів господарювання державної форми власності, а також інших підприємств, які мають важливе стратегічне значення; 2) кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва; 3) кредитування сільськогосподарських товаровиробників та інших суб'єктів господарювання, що займаються сільськогосподарською діяльністю; 4) кредитування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. При цьому, формами державного кредитування є: виділення бюджетних коштів для фінансування суб'єктів господарювання на умовах повернення, платності, строковості; компенсація за рахунок коштів державного бюджету частини кредитної заборгованості суб'єкта господарювання в порядку, визначеному зако-

ном тощо. Для удосконалення механізму державного кредитування суб'єктів господарювання та з метою забезпечення його ефективності слід запропонувати наступне: 1) доповнити ст. 346 ГК України [1] ч. 4 у такій редакції: «*Суб'єкти господарювання можуть брати участь у програмах державного пільгового кредитування. Порядок здійснення державного кредитування суб'єктів господарювання визначається Законом*»; 2) розробити та прийняти спеціальний Закон України «Про державне кредитування», в якому визначити: поняття державного кредитування, а також навести дефініцію інших основних термінів у цій сфері, зокрема, понять «*державний кредит*», «*державна гарантія*», «*кредитний ризик*», «*державна кредитна операція*» тощо; загальні засади, форми та види держав-

ного кредитування суб'єктів господарювання; порядок розроблення програм державного кредитування; порядок проведення конкурсу серед суб'єктів господарювання, які претендують на отримання державного кредиту; права та обов'язки суб'єктів господарювання та уповноваженого державного органу у сфері кредитування; порядок висвітлення інформації щодо поточних програм державного кредитування тощо; 3) розробити методiku оцінки економічної доцільності та обґрунтованості державного кредитування суб'єктів господарювання; розробити та затвердити типову форму договору державного кредиту; визначити порядок ведення реєстру програм державного кредитування суб'єктів господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. *Господарський кодекс України* від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. *Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні*: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 3. Ст. 23. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>
3. *Про державну підтримку сільського господарства України*: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 49. Ст. 527. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
4. *Про зовнішньоекономічну діяльність*: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII / Верховна Рада УРСР. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 29. Ст. 377. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
5. *Про затвердження Порядку погодження залучення державними підприємствами, у тому числі господарськими товариствами (крім банків), у статутному капіталі яких 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв) належать державі, кредитів (позик), надання гарантій або поруки за такими зобов'язаннями*: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2011 р. № 809 / Кабінет Міністрів України. Офіційний вісник України. 2011. № 58. Ст. 2325. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/809-2011-п>
6. *Про затвердження Положення про державне кредитування будов і об'єктів виробничого призначення*: спільний Наказ Міністерства фінансів України та Міністерства економіки України від 15 листопада 1995 р. № 178/170 / Міністерство фінансів України. Міністерство економіки України. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0424-95>

7. Про Концепцію регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 1995 р. № 384 / Кабінет Міністрів України. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/384-95-п>

8. Про затвердження Положення про оцінку та конкурсний відбір Міністерством аграрної політики запропонованих суб'єктами господарської діяльності інвестиційних проектів, що передбачають залучення коштів державного бюджету: Наказ Міністерства аграрної політики України від 09 жовтня 2006 р. № 564 / Міністерство аграрної політики України. Офіційний вісник України. 2006. № 43. Ст. 2900. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1138-06>

9. Піхняк Т. А. Проблеми кредитування малих підприємств в Україні та напрями їх вирішення. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.9. С. 232-237.

Петруненко Я. В. Характеристика форм та видів державного кредитування суб'єктів господарювання

У статті охарактеризовано форми та види державного кредитування суб'єктів господарювання як господарсько-правового засобу забезпечення ефективного використання державних коштів. На підставі аналізу господарського законодавства виокремлені різні форми та види державного кредитування суб'єктів господарювання, а також надано їх характеристику, визначено особливості, підстави та умови застосування. За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо напрямів удосконалення механізму здійснення державного кредитування суб'єктів господарювання.

Ключові слова: державне кредитування, суб'єкт господарювання, форми, види, механізм.

Петруненко Я. В. Характеристика форм и видов государственного кредитования субъектов хозяйствования

В статье охарактеризованы формы и виды государственного кредитования субъектов хозяйствования как хозяйственно-правового средства обеспечения эффективного использования государственных средств. На основе анализа хозяйственного законодательства выделены различные формы и виды государственного кредитования субъектов хозяйствования, а также представлена их характеристика, определены особенности, основания и условия применения. В результате исследования разработаны предложения по направлениям совершенствования механизма осуществления государственного кредитования субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: государственное кредитование, субъект хозяйствования, формы, виды, механизм.

Petrunenکو Ja. The forms and types of state lending of economic entities

The article describes the forms and types of state lending of economic entities as an economic and legal means of ensuring the effective use of public funds. Based on the analysis of economic legislation, different forms and types of state lending of economic entities are identified, as well as their characteristics were described, features, grounds

and conditions of application were determined. According to the results of the study, proposals on the directions of improvement of the mechanism for the implementation of state lending of economic entities have been developed.

Key words: state lending, economic entity, forms, types, mechanism.